

AUNIOS

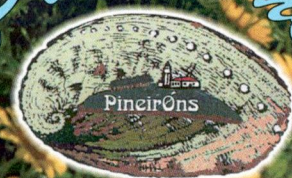
Nº 23

MAIO 2018

20
Aniversario
1998-2018

ASOCIACION CULTURAL

Pineirões

O CURRO E CORRUBEDO, DOUS EXEMPLOS TOPONÍMICOS QUE NOS FALAN DO PASADO GANDEIRO DE TRES COMUNIDADES COSTEIRAS

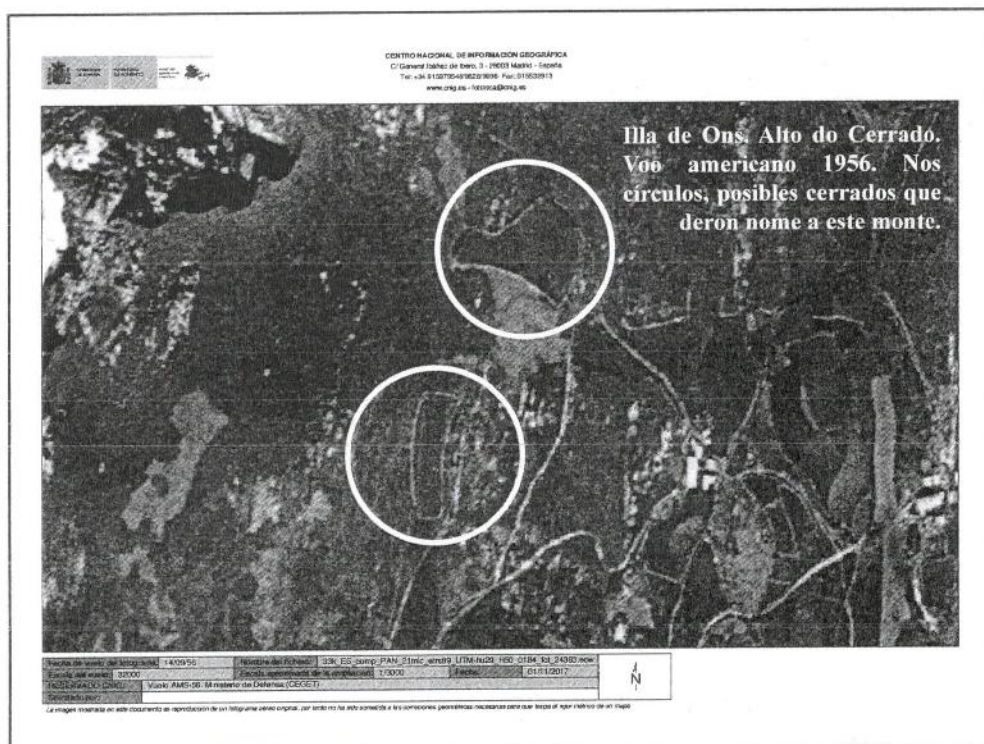
Por: Fernando Cabeza Quiles

Pensamos que *O Curro*, nome de lugar das illas de Ons e Sálvora, e *Corrubedo*, lugar e parroquia costeira do concello coruñés de Ribeira, poden ser tres exemplos toponímicos demostrativos de que a aparición das primeiras comunidades piscatorias nas illas do litoral e nas zonas costeiras máis próximas ao mar aberto é un fenómeno serodio, que se sobrepuxo a un pasado fundacional, hoxe esquecido, fundamentalmente agrícola e gandeiro. Concordamos, a este respecto, con F. Calo Lourido, cando, no número 18 desta revista escribe que: “Para un profano a preocupación exclusiva dun illán [e, engadimos nós, dun habitante das zonas costeiras afastadas do abeiro das rías] tiña que ser necesariamente a pesca, cando en realidade ao que se dedicaron inicialmente foi á agricultura e ao pastoreo [...] Nun bo documental sobre unha das illas do Exeo, decíase que sempre estivo habitada por pastores [...] Os [antigos] habitantes [illáns e, engadimos nós, costeiros dos mares de fóra] son máis agricultores que mariños, menos pescadores que pastores [...] Cando se fala dos mariñeiros de dorna de Ons, estase a falar dun fenómeno moi recente [abofé], non anterior á instalación na illa dun almacén de salga na época do Marqués de Valadares e, a partires de aí, xa no século XX, baixo a posesión de Riobó e o seu monopolio do polbo. Outro tanto poderíamos dicir das Cíes, onde, malia tentativas no século XVIII, houbo tamén que agardar ata o XIX para que se instalasen os almacéns de salga e os seus moradores deixasen de vivir exclusivamente do campo. Antes eran labregos e pastores, non sendo o mar máis ca un cativo complemento alimenticio (Calo Lourido, 2013: 61-62).

Esta afirmación de Calo sobre a modernidade das comunidades piscatorias instaladas en Ons e Cíes, que cremos extensible aos lugares costeiros máis expostos aos rigores do mar aberto, concorda coas noticias que sobre Ons nos dá Cornide no século XVIII, quen destaca a existencia na illa dun pastoreo que non necesitaba a presenza dun pagueiro permanente

ao condado do gando: “Tiene [Ons] muchas fuentes de agua muy buena [...] Abunda de conejos, y de buenos pastos, y efectivamente llevan para este efecto los ganados de la costa, que se embarcan en Portonovo” (Cornide, 1991: 117), información que se repite *grosso modo* no Real de Legos del Catrasto de Ensenada: “Como terreo [o da illa de Ons] está inculto, e parte do solo produce pasto, de que se aproveitan promiscuamente todos os veciños naturais e forasteiros que queren botar nela os seus gandos mulares e cabalar; deixando de executalo cos lanares e vacúns, polo risco de que os extraian e rouben as embarcacións enemigas que soen ampararse de dita illa para facer auga” (tradución ao galego de A. Sánchez Cidrás en *Aunios*, núm. 22, 2017: 56).

Anos antes, un documento de 1605, recolle unha denuncia contra un ermitán chamado Antonio Díaz, da ermida de San Fins (Pontevedra), por levar a illa de Ons ilegalmente gando a pastar (Sánchez Cidrás, ídem anterior: 55, n. 8), mentres que en 1594 o cura de Leiro (Rianxo), Amaro González, escribe que: “había moitos ladróns corsarios e luteranos [...] mais non fixeron mal aos veciños [está documentado que vivían na illa de maneira máis ou menos permanente para levar o gando a pacer

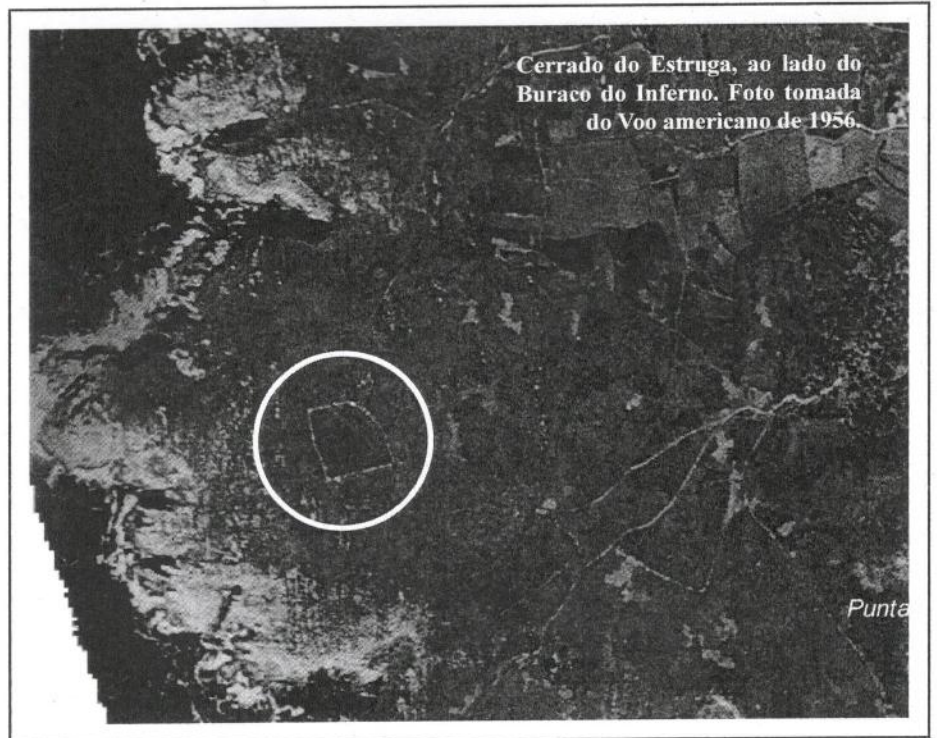
e cultivar a terra], senón levarlles os seus gandos e bens (Ídem anterior: 56).

Informacións que concordan e se complementan con outras da mesma época, contidas no Archivo General de Indias, Archivo del Marquesado de Mos e no Archivo Histórico Provincial de Pontevedra, segundo as cales, estas non son transcripcións exactas dos documentos: “a cría en liberdade de gando [R. Patiño, o autor que interpreta e comenta estas fontes, refírese á illa de Ons] tanto vacún como equino era importante”, “Así en 1580 o xuíz de Ons acolle unha demanda de Antonio Sarmiento contra Juan Ramos e Antonio Díaz por roubo de gando”, “Naqueles anos as actividades do corso nas illas Atlánticas era grande. Esta é a causante de que o señor de Ons denuncie a Bartolomé Díaz e Juan Díaz [illáns probablemente irmáns] por participar axudando á tripulación dun navío corsario francés a saquear a aldea e roubar gando”. “Nos albores do século XVII o xuíz de Ons abre dilixencias xudiciais contra Pedro de Dadín, residente na Lanzada, por levar gando equino á illa e cazar nela sen autorización”: “A finais do XVII vólvense a producir varias denuncias contra veciños de Sanxenxo polo aproveitamento da illa de Ons como zona de pastos e coto de caza sen pagar nada aos seus propietarios” e “En datas posteriores repítense feitos como os citados, naufraxios, denuncias por gando [...]” (Patiño Gómez, 2016: 41-42).

Noticias documentais que cadran coa existencia do topónimo da illa de Ons, *O Curro*, que sinala a antiga presenza no lugar, nun ambiente gandeiro previo á explotación dos recursos pesqueiros, dun curro ou espazo descuberto e cerrado onde se puido xuntar gando procedente do continente, logo ceibado pola illa adiante para que pastase e agrupado de novo no curro antes de ser reembarcado cara a costa próxima, nunha especie de pastoreo transhumante, segundo a dispoñibilidade dos pastos illáns e continentais. O tal curro, do que hoxe non quedan rastros materiais, puido estar a carón do actual núcleo poboado do *Curro* nunha zona despexada situada enriba das chamadas *As Pedras do Curro*. Rochas litorais que pechan polo norte o pequeno porto natural da Praia das Dornas, o xerme do porto actual.

Podería configurarse así unha posible secuencia diacrónica, que empezando polas actividades agrogandeiras desenvolvidas no curro, remataría nas que terían como base o porto moderno, pasando, como estadio intermedio, polas actividades pesqueiras relacionadas

coa Praia das Dornas, o primeiro porto marítimo da illa, que amosaría aos illáns os camiños do mar, despois de explotaren os recursos terrestres, sen por iso negar a existencia durante un tempo dunha comunidade de “labregos-mariñeiros”, que procurase no mar uns ingresos cos que complementar os rendementos das súas actividades agrícolas e gandeiras.

Todo o anterior obviando a primitiva ocupación castrexa da illa, que non debeu ter continuidade no tempo.

As actividades terrestres relacionadas co aproveitamento do monte e dos pasteiros en Ons tamén parece referirse o topónimo *Alto do Cerrado*, que puido ter sido antes **Alto do Monte do Cerrado*, en posible alusión a outro antigo curro, ou, mellor, a unha superficie máis grande cerrada cos fins gandeiros e de produción de toxo ou/e pasto, sen esquecermonos do -hoxe infelizmente desaparecido-cerrado do Estruga, que estivo xunto ao Burato do Inferno, estudado por F. Alonso Romero e C. Pardellas de Blas no número 22 desta revista. Construcións que parecen referirse ao pasado gandeiro da illa de Ons, que se poderían completar con outra superficie valada -non sabemos se seguirá en pé- que documentou no ano 1974 Alonso Romero, cando escribiu que: “O campo de cultivo da altiplanicie de Xastra esta cerrado polos restos dun antigo muro que alcanza unha altura dun metro aproximadamente e case dous de ancho. Pode tratarse quizais dun cercado para o gando, ou, dun sistema defensivo... (Alonso Romero, 2015: 67).

Cerrado do Estruga (1976). Vista terrestre.

Na illa de Sálvora a carón do faro existe, como en Ons, outro lugar chamado *O Curro*, alias *O Curro das Cabras*, que sinala outro lugar para reunir gando, idea que se fai efectiva á vista do testamento do dono da illa no ano 1751, onde lemos: “Y asimismo hize el muelle, curro y pozos de agua en la Ysla de Sálvora para los ganados el año pasado de quarenta y ocho con el curro que también mandé fabricar para el embarco de ellos [dos ganados] a la orilla del mar en el mi coto y jurisdicción de Carreira que la frentea” (Vázquez Lijó, 2012: 158); noticia documental que fala, como tamén puido suceder en Ons, dun curro como lugar de concentración dun gando itinerante que era desembarcado na illa e reembarcado de novo rumbo ao continente, segundo o estado dos pasteiros nun ou noutro lugar, o que tamén concorda cunha afirmación de Cornide, segundo a cal: “Llevar [á illa de Sálvora] desde Carreira a pastar los ganados en lanchas [...] El dueño de ella [da illa] es don Jorge Caamaño, señor del coto de Goyanes, a quien se paga para que los ganados entren a pastar” (Cornide, 1991: 103).

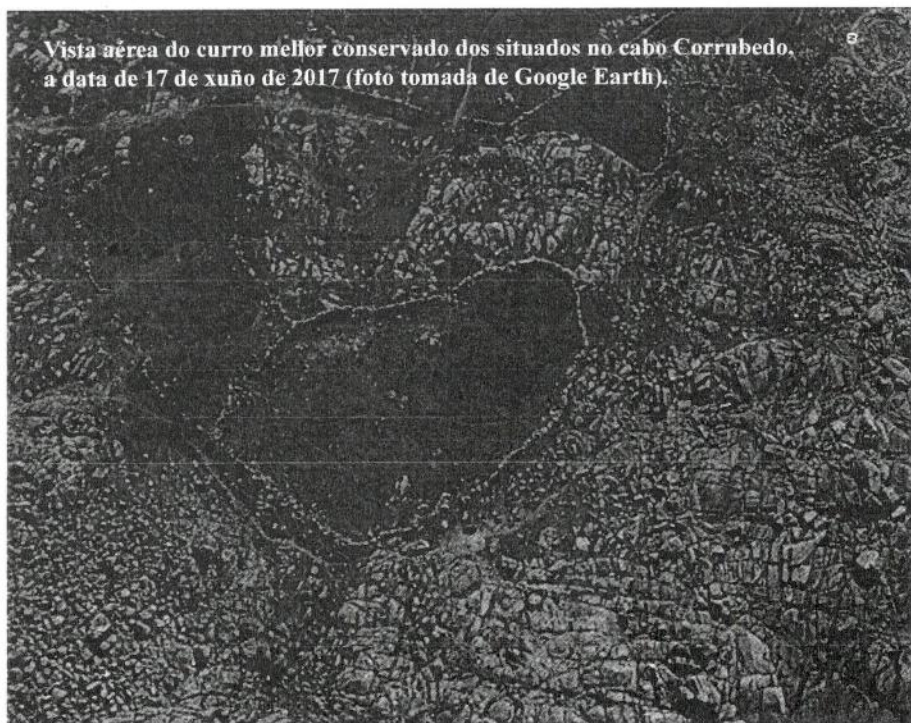
Probas escritas que, en combinación coa existencia do topónimo *O Curro* en Sálvora e mais Ons, mostran estas dúas illas como lugares de pasto, as cales, ao estaren virxes grazas ao seu

illamento, serían aproveitadas polo verán para este fin, cando a herba escasease no territorio continental próximo por mor dun pastoreo excesivo.

En canto a *Corrubedo*, lugar e parroquia do concello de Ribeira, é un nome de lugar que pode sinalar o pasado labrego e gandeiro, antes que mariñeiro, neste caso dunha localidade costeira de mar aberto, xa que este topónimo pode ser un abundancial en *-edo* máis un *b* non etimolóxico ou adventicio da palabra *curro*, a partir dun posible **Curroedo*, ou ter sido, cremos que é a mellor posibilidade, un antigo **CURROVETERO*, que daría un intermedio **CURROVEDRO*, ‘curro vello’, forma que, ao desaparecer o

seu último *r*, por unha disimilación eliminatoria, algo moi frecuente entre vibrantes (erres) na evolución do latín ao galego (como na palabra latina *ARATRU* > arado, non aradro), e por unha metátese recíproca *uo/ou* e betacismo, daría sen problema ningún o actual *Corrubedo*, cuxa forma máis etimolóxica sería, xa que logo, *Currovedo*, topónimo que, ao significar curro vello ou *vedro*, nos fala dun posible pasado gandeiro e agrícola, antes que piscatorio, para esta localidade costeira, onde aínda se poden ver a carón do

Vista aérea do curro mellor conservado dos situados no cabo Corrubedo, a data de 17 de xuño de 2017 (foto tomada de Google Earth).

Vista terrestre do curro anterior, a data de 25 de outubro de 2017.

faro os restos de varios curros de gran tamaño, nos que se puido desenvolver algún tipo de gandería ou agricultura de subsistencia, antes de que os primitivos corrubedáns se atrevesen a explotar os recursos pesqueiros que lle ofrecía o seu entorno marítimo, tal como sucedeu con relación aos curros de Sálvora (este con noticias documentais moi precisas ao respecto) e Ons, e talvez cos cerrados desta segunda illa, incluído o cerrado do Estruga.

Malia o anterior, no caso de Corrubedo, tamén cabería a posibilidade que algunhas parcelas valadas con pedras, non precisamente curros, tivesen a finalidade de protexer os cultivos do forte vento que sopra adoito neste extremo costeiro da península do Barbanza, circunstancia á que se refire o topónimo *As Agras*, zona situada detrás do cemiterio de Corrubedo, antano completamente cultivada e hoxe a monte, mentres que os curros propiamente ditos, situados preto do faro e a carón do mar, puideron acoller algún tipo de gando ou servir, cremos que é a mellor posibilidade, para sementar toxo e protexelo dos ventos salobres do océano, planta que, logo de servir de cama para o gando, se convertía en esterco, práctica agrícola levada a cabo antano en Corrubedo, segundo nos comentou unha amable comunicante de oitenta e dous anos de idade.

Addenda: despois de rematado este artigo, dando a nosa opinión sobre o posible significado do topónimo *Corrubedo*, igual a 'curro vello ou vedro', fixemos unha pormenorizada revisión da bibliografía existente sobre a toponimia de Galicia e Portugal e atopamos con satisfacción que o profesor alemán J. M. Piel, ao referirse ao topónimo lugués *Currovedo*, que dabamos como a

forma etimolóxica, segundo a nosa proposta, de *Corrubedo*, escribe: "Currovedo Lu dürfte der zweite Bestandtel vedro, 'alt', mit dissimiliertem r, sein" (Piel, 1966: 204), ou, o que é o mesmo: "Currovedo (Lugo), probablemente o segundo compoñente [refírese a vedro, antes di que o primeira parte do topónimo *Currovedo* contén a palabra *curro*] sexa vedro, 'vello', con disimilación de r"; explicación coa que damos por definitivo o significado de *Corrubedo*, e da súa variante luguesa máis etimolóxica *Currovedo*, de 'curro vello ou vedro', o que certifica a antiga presenza na localidade costeira de Corrubedo dun curro xa considerado vello na época do latín falado en Galicia, se pensamos que o de *Corrubedo*/*Currovedo*, antes da disimilación-desaparición do

seu segundo r, **Currovedo*, é un topónimo que leva na súa segunda parte o adxectivo do latín vulgar *vedro/a*, 'vello', tamén presente, entre outros, no topónimo *Pontevedra*, neste caso 'ponte vella ou vedra'.

BIBLIOGRAFÍA

- ALONSO ROMERO, F e PARDELLAS DE BLAS, C. (2017): "Un antigo cercado da illa de Ons", en *Aunios*, núm. 22, Asociación Cultural Pineiróns, O Grove.
- ALONSO ROMERO, F. (2015): "Unha visita á illa de Ons no mes de agosto de 1974", en *Aunios*, núm. 20, Asociación Cultural Pineiróns, O Grove.
- CABEZA QUILES, F. (2008): *Toponimia de Galicia*, Editorial Galaxia, Vigo.
- CALO LOURIDO, F. (2013): "O estraño das illas é que haxa pescadores", en *Aunios*, num. 18, Asociación Cultural Pineiróns, O Grove.
- CORNIDE, J. (1991): *Descripción circunstanciada de la costa de Galicia, y raya por donde confina con el inmediato reino de Portugal hecha en el año de 1764*, edición i estudio por X. L. Axeitos, Edicións do Castro.
- PATÍÑO GÓMEZ, R. (2016): "Pinceladas da historia de Ons no XVI e XVII", en *Aunios*, núm. 21, Asociación Cultural Pineiróns, O Grove.
- PIEL, J. (1966): "Über Tiernamen in der hispanischen, insbesondere portugiesischen Toponomastik II", in *Portugiesische Forschungen der Görres-Gesellschaft, Aufsätze*, vol. 6.
- SÁNCHEZ CIDRÁS, A. (2017): "A igrexa vella da illa de Ons", en *Aunios*, núm. 22, Asociación Cultural Pineiróns, O Grove.
- VÁZQUEZ LIJÓ, J. (2012): *Luces sobre a casa de Goiáns no Antigo Réxime*, Concello de Boiro.
- VV. AA. *Toponimia mariñeira do mar de Bueu. O Buraco do Inferno*, Confraría de Pescadores de San Martiño de Bueu.